

SKARULIŲ ŠV. ONOS BAŽNYČIOS STATYBOS IR REMONTŲ ISTORIJA (Nauji duomenys)

dr. Adomas VITAS,
VDU Gamtos mokslų fakultetas
dr. Gabija SURDOKAITĖ-VITIENĖ,
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Dendrochronologija (*dendron* graikų kalba – medis, *chronos* – laikas ir *logos* – mokslas) – mokslas, kuris apima datuotų metinių medžio rievių informacijos išgavimą ir jos taikymą aplinkos ir istoriniams tyrimams.¹ Vienas iš dendrochronologijos uždavinių – medinių pastatų konstrukcijų ir meno kūrinių medienos datavimas, t. y. medžių, kurių mediena naudota pastatų konstrukcijose ar kituose dirbiniuose, kirtimo metų nustatymas.² Ši mokslo šaka susiformavo XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje³.

Skarulių bažnyčios medinių konstrukcijų mėginiai (medienos gręžiniai) tyrimui paimti 2018 m. vasarą. Tirtos grindys ties anga į rūšį prie presbiterijos, perdangos balkiai ir jų vertikalios atramos, stogo gegnės. Bažnyčios statybai ir vėlesnėms rekonstrukcijoms ar remontams, išskyrus altorių, naudota pušies mediena, kiršta ne vegetacijos sezono metu, dažniausiai iš brandaus miško. Vidutinis medžių, kurių mediena naudota bažnyčios konstrukcijoms, amžius – 103 m., o seniausia pušis buvo per 200 m. amžiaus.

BAŽNYČIOS STATYBOS ISTORIJA

Nepaisant to, kad Skarulių bažnyčios pastatas ir jo interjero įranga, dailės vertybės seniai pateko į mokslininkų domėjimosi akiratį⁴, šios bažnyčios statybos istorija vis dar išlieka neaiški. Iš pastarojo laiko publikacijų žinoma, kad pirmoji Švč. Mergelės Marijos Apšilankymo, Šv. Jurgio, Mikalojaus, Martyno ir Onos bažnyčia Skaruliuose įsteigta Mikalojaus ir Magdaleonos Stankovičių 1522 m. balandžio 1 d. Tų pačių metų gegužės 15 d. mirus Mikalojui, jo našlė kartu su Mikalojaus sūnėnais Vaclovu ir Jurgiu Andriejevičiais, Motiejumi Petraškevičiumi ir Stanislovu Bagdonavičiumi perleido Lipnikų bažnyčiai (taip tada vadinosi

1 James H. Speer, *Fundamentals of tree-ring research*, Tucson: University of Arizona Press, 2010, p. 4.

2 Michael G. L. Baillie, *Tree-ring dating and archaeology*, London: Croon, Helm, 1985, p. 21–25.

3 Fritz Hans Schweingruber, *Jahrringe und Umwelt Dendroökologie*, Birmensdorf: Eidg. Forschungsanstalt für Wald Schnee und Landschaft, 1993, p. 1.

4 Algė Grinevičiūtė-Jankevičienė, *Trys gotiškos halinės bažnyčios Lietuvoje, Lietuvos TSR architektūros klausimai*, Kaunas, 1960, t. 1, p. 228; Algė Jankevičienė, *Skarulių bažnyčia, Lietuvos architektūros istorija, Lietuvos architektūros istorija: keturių tomų monografija, t. 1: Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 274; Marija Matuškaitė, *Senoji medžio skulptūra ir dekoratyvinė drožyba Lietuvoje, Vilnius: Baltos lankos*, 1998, p. 31–34, 44–49, 218–219; Marija Matuškaitė, *Lietuvos skulptūra iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 110–112, 114–117, 126–132, 144, ir t.t.; Irena Vaišvilaitė, *Baroko pradžia Lietuvoje*, Vilnius: VDA leidykla, 1995, p. 68–73; Skaruliai, sudarytojas Klaudijus Driskius, Vilnius: Tautos paveldo tyrimai, 2010.

Skaruliai) Lipnikų dvarą.⁵ Žinoma, kad šioje bažnyčioje kunigo, tikro savo dėdės, buvo pakrikštytas būsimas Kauno maršalka ir naujos mūrinės Skarulių bažnyčios statytojas Andriejus Skorulskis (1554–1637).⁶ Atrodo, ir vėliau Skaruliai buvo svarbus giminės centras, nes tarp 1692–1716 m. čia klebonavo kitas jos atstovas – kun. Vincentas Skorulskis, nenustatytu metu parapijai tūkstančio auksinų legaciją buvo paskyręs Vilniaus kanauninkas Aleksandras Skorulskis.⁷

A. Skorulskis kartu su Mikalojumi Kristupu Radvila Našlaitėliu (1549–1616) keliavo į Jeruzalę (nuo 1582 m. iki 1584 m.), kur buvo išventintas į Šventojo kapo riterių ordiną.⁸ XVIII a. Skarulių bažnyčios dokumentuose minima, kad mūrinis pastatas pastatytas pagal vienos iš Jeruzalės bažnyčios pavyzdį.⁹

Tradiciškai literatūroje teigiama, kad Kauno maršalka naują mūrinę bažnyčią pastatė 1620–1622 m.¹⁰ Ši informacija pateikiama XVIII a. pabaigos bažnyčios dokumentuose. Pavyzdžiui, 1782 m. Skarulių parapinės bažnyčios vizitacijos akte rašoma, kad A. Skorulskis, supirkęs žemes, buvusias prie Lipnikų, jas pavadino pagal savo pavardę Skaruliais ir apie

1620 m. pastatė mūrinę Šv. Onos bažnyčią.¹¹ Tačiau Lipnikai tapo Skaruliais dar iki to laiko, kai Andrius perėmė dvarą. Vidmantas Jankauskas atkreipė dėmesį, kad istoriografijoje įsivėlusį klaidą, jog XVI a. pabaigoje Lipnikai, atitekę Skorulskiams, jau 1592 m. vadinami Skaruliais. Lipnikai ir Skaruliai vartojami sinonimiškai dar ir XVII a. I pusėje.¹² Bet taip pat atkreiptinas dėmesys, jog Lipnikuose-Skaruliuose savo valdas turėjo keletas šios giminės atstovų. Pavyzdžiui, 1598 m. Trakų pilies teismo raštininkas Malcheras Michnevičius Skorulskis¹³ grąžino savo tėvui Baltramiejui Michnevičiui Skorulskiui Skarulių dvarą Kauno pavietai.¹⁴ Tais pačiais 1598 m. kitas giminės atstovas Petras Šymanovičius Skorulskis jam priklausiui nuosavybę Skaruliuose testamentu užrašė savo seserims ir patvirtino tėvo užrašymus Skarulių bažnyčiai.¹⁵

Esama ir kitų neatitikimų vėlesniuose bažnyčios dokumentuose. Pavyzdžiui, 1844 m. vizitacijos akte teigiama, kad Škaplieriaus brolija Skaruliuose įkurta 1749 m. liepos 8 d., tačiau iš ankstesnių dokumentų aiškėja, jog ją Vilniaus vyskupas ordinaras Aleksandras II Kotovičius aprobavo 1685 m. liepos 18 d., o į bažnyčią brolija įvesdinta 1694 m. spalio 12 d.¹⁶ 1700 m. teigiama, kad bažnyčia konsekruota 1682 ar

5 *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis Anno Domini 1522 peractae: Vilniaus kapitulos archyvo Liber IIb atkūrimas, parengė ir sudarė Stephen Christopher Rowell, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. 246.*

6 *Vaida Kamuntavičienė, Kauno benediktinų vienuolyno istorija XVII–XX a. pradžioje, t. 1: Kauno benediktinų vienuolyno tyrimai, Kaunas: VDU, 2016, p. 34, 38.*

7 *1700 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, BCz, b. 1775 IV, l. 2432.*

8 *Ten pat, p. 38.*

9 *1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, BCz, b. 1775 IV, l. 2243; Vyskupo Ignoto Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m. (toliau – Vyskupo Ignoto Masalskio Kauno dekanato...), sudarė ir parengė Vytautas Jogėla, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2001, p. 293.*

10 *Algė Grinevičiūtė-Jankevičienė, min. veik., p. 228; Algė Jankevičienė, min. veik., p. 274; Vidmantas Jankauskas, Iš Skarulių dvaro, miestelio ir parapijos istorijos, in: Skaruliai, sudarytojas Klaudijus Driskius, Vilnius: Tautos paveldo tyrimai, 2010, p. 21.*

11 *Vyskupo Ignoto Masalskio Kauno dekanato..., p. 293.*

12 *Vidmantas Jankauskas, min. veik., p. 19, 257; Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, Lietuvos katalikų bažnyčios: žinynas, Vilnius: Pradai, 1993, p. 223.*

13 *Malcheras Skorulskis – Trakų pilies teismo raštininkas (1593–1602), Kauno pilies teismo raštininkas (1602–1616), pilies teismo pateisėjas (1616–1622), teisėjas (1622–1639). Žr. Urzędniczy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy, t. 2: Województwo trockie, XIV–XVIII wiek, opracowali Henryk Lulewicz et al., Warszawa: DiG, 2007, p. 650.*

14 *Raštas, kuriuo Trakų pilies teismo raštininkas Malcheras Michnovičius Skorulskis grąžina savo tėvui Baltramiejui Michnovičiui Skorulskiui Skarulių dvarą Kauno pavietai. Įrašas apie pripažinimą teisme. 1598 m., VUB RS F69-54.*

15 *XVII–XVIII a. Skarulių bažnyčios dokumentų sąrašas, VUB RS F. 57-B-53-1302, l. 1–1v.*

16 *1700 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, BCz, b. 1775 IV, l. 2431; 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, BCz, b. 1775 IV, l. 2246.*

1685 m., tačiau jau 1716 m. inventoriuje (ne vizitacijoje) skelbiama, kad bažnyčia konsekruota, bet kada ir kieno, nežinoma.¹⁷

Architektūros istorikė Algė Jankevičienė šią bažnyčią priskyrė halinių pastatų tipui. Pastatas renesanso stiliaus su gotikos elementais.¹⁸ Šios dvi meno kryptys susipynusios ir sienų mūrų specifikoje: vienur plytos rištos gotikiniu, kitur – renesansiniu būdu.¹⁹ Skorulskis, priešingai nei Radvila, pasirinko tuo metu tradicinę architektūros stilių, o tuo tarpu Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis inicijavo pirmosios LDK barokinės bažnyčios statybą. Labiausiai renesansinė pastato meninė raiška atsispindi pagrindinio fasado kompozicijoje. Pagrindiniame fasade išryškinta triguba ir trys mažesnės arkos, renesansinė portalo struktūra.²⁰

Apie bažnyčios interjerą ir jos įrangą gausesnių žinių pateikia 1700, 1716, 1721 m. inventoriai ir vizitacijų aktai. Ankstyviausiame surastame bažnyčios dokumente – 1634 m. inventoriuje – surašyti tik liturginiai indai ir tekstilė. Ši bažnyčia turėjo būti vizituojama apie 1654–1655 m. ir 1667 m., kai vyko visos Vilniaus vyskupijos vizitacijos, tačiau šių dokumentų nerasta, o ir 1697 m. inventorius (žinomas iš 1700 m. vizitacijos akto) taip pat nerastas ir nežinia, ar apskritai išlikęs.

XVII–XVIII a. sandūroje Skarulių bažnyčioje stovėjo trys altoriai. Didysis su septyniomis šventųjų skulptūromis (šv. Andriejaus, Mikalojaus, Sofijos, Agnietės, Kotrynos, Barboros ir šv. archangelo Mykolo). 1700–1721 m. altoriaus pirmame tarpsnyje kabėjo šv. Onos (pagal bažnyčios titulą), o antrame tarpsnyje –

šv. Jurgio ant drobės tapyti paveikslai.²¹ Šv. Onos paveikslas buvo puoštas trimis sidabrinėmis karūnomis. Antrajame altoriuje kabėjo stebuklingas Švč. Mergelės Marijos paveikslas (1716 m. įvardytas kaip Švč. Mergelės Marijos Aplankymo), puoštas dviem sidabrinėmis paausiuotomis karūnomis, perlų vėriniais, juvelyriniais dirbiniais su brangakmeniais, taip pat šalia paveikslas kabėjo 82 votai.²² Altoriuje taip pat stovėjo penkios drožtos šventųjų skulptūros. Nuo 1694 m. šis altorius tapo Škaplieriaus brolijos altoriumi. Trečiasis – Išganytojo Jėzaus Kristaus – altorius užbaigtas tarp 1700–1716 m. Jame kabėjo ant drobės tapytas neaiškaus siužeto Išganytojo (pažymima, kad kūrinyje parvežtas iš Romos) paveikslas, o antrame tarpsnyje Jėzaus apipjaustymo šventykloje paveikslas.²³ Antrame šio altoriaus tarpsnyje stovėjo penkios, vėliau trys medinės skulptūros.²⁴ Išganytojo paveikslas buvo gerbiamas, tai liudijo sidabrinis spinduliu vainikas apie Jėzaus galvą, penki širdies ir dešimt plokštelių pavidalo votų.²⁵

1782 m. bažnyčioje būta keturių altorių. Papildomai XVIII a. buvo pastatyti šv. Stanislovo ir tuo metu itin populiarios Čenstakavos Dievo Motinos altoriai, tačiau 1781 m. per gaisrą pastarasis apdegė, o visiškai

¹⁷ 1700 m. *Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas*, BCz, b. 1775 IV, l. 2430; 1716 m. *Skarulių bažnyčios inventorių* KAKA b. 89, l. 215v.

¹⁸ Algė Grinevičiūtė-Jankevičienė, *min. veik.*, p. 228.

¹⁹ Algė Jankevičienė, *min. veik.*, p. 274.

²⁰ Plačiau apie pastato architektūrą žr. Algė Grinevičiūtė-Jankevičienė, *min. veik.*, p. 228; Algė Jankevičienė, *min. veik.*, p. 274–276.

²¹ 1634 m. *Skarulių bažnyčios inventorių*, KAKA, b. 89, l. 214–214v; 1700 m. *Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas*, BCz, b. 1775 IV, l. 2430; 1716 m. *Skarulių bažnyčios inventorių*, KAKA, b. 89, l. 215v; 1716 m. *Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas*, BCz, b. 1775 IV, l. 2245; 1721 m. *Skarulių bažnyčios inventorių*, KAKA, b. 89, l. 221v.

²² 1700 m. *Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas*, BCz, b. 1775 IV, l. 2430; 1716 m. *Skarulių bažnyčios inventorių*, KAKA, b. 89, l. 215v; 1716 m. *Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas*, BCz, b. 1775 IV, l. 2245.

²³ 1700 m. vizitacijos akte šis altorius buvo dar neužbaigtas, o 1716 m. jau smulkiai aprašytas. Žr. 1700 m. *Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas*, BCz, b. 1775 IV, l. 2430; 1716 m. *Skarulių bažnyčios inventorių*, KAKA, b. 89, l. 215v; 1716 m. *Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas*, BCz, b. 1775 IV, l. 2245.

²⁴ 1700 m. *Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas*, BCz, b. 1775 IV, l. 2430; 1716 m. *Skarulių bažnyčios inventorių*, KAKA, b. 89, l. 215v; 1716 m. *Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas*, BCz, b. 1775 IV, l. 2246.

²⁵ 1716 m. *Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas*, BCz, b. 1775 IV, l. 2247.

1 pav. Perdangos balkis virš presbiterijos.
Kairėje pusėje matyti gręžinio paėmimo vieta ir už jos
esanti sandūra su kitu perdangos balkiu.

sudegę greta buvęs Šventųjų apaštalų ir Judo Simono šoninis altorius.²⁶ Gaisre sudegę alavinės žvakidės, alaviniai kryžiai, relikvijoriai, juvelyrinės paveikslų puošmenos, karolių vėriniai, votai, kristoliniai sietynai, sidabro aptaisai.²⁷

Iš ankstesnių publikacijų žinoma, kad pastatas apdegė 1656 ir 1812 m. karų metu.²⁸ Kad bažnyčia daug kartų remontuota, akivaizdžiai matosi apžiūrint pastogės medines konstrukcijas. Vizualiai matyti naujesnės ir senesnės gegnės bei ne vientisi, o iš atskirų gabalų sudurstyti perdangos balkiai (1 pav.). Seniausią medieną paprastai galima atpažinti iš tamsiai pilkos spalvos bei pakitusios išorinės struktūros dėl oro kaitos, šviesos ir drėgmės poveikio. Tačiau taip yra ne visuomet. Pasitaikė, kai vizualiai senesnė mediena, atlikus tyrimus, pasirodė esanti jaunesnė. Taip greičiausiai atsitiko dėl prastos stogo būklės – ant stogo ir perdangos konstrukcijų pateko drėgmės.

DENDROCHRONOLOGINIS MĖGINIŲ DATAVIMAS IR PASTATO REMONTŲ REKONSTRUKCIJA

Dendrochronologinis datavimas remiasi principu, kai tam tikros medžių rūšies rievų pločio kaita yra panaši dideliame geografiniame regione.²⁹ Tuomet lygindami datuojamo pavyzdžio medžio rievų pločių seką su žinomu etalonu, galime nustatyti tiriamos medienos medžio kirtimo ar žuvimo metus.³⁰ Augdama pušis formuoja branduolio (centre, prie šerdies) ir balanos medieną (kamieno išorėje).³¹ Branduolio mediena yra tamsesnės spalvos, sausesnė ir atsparesnė puvimui.³² Dėl šios priežasties išorinė balanos mediena dažnai būdavo pašalinama, kad likusioji taptų atsparesnė kenkėjams ir biodegradacijai. Pušies balanos rievų skaičius priklauso nuo medžio amžiaus, t. y. balanos rievų skaičius didėja medžiui senstant. Tuo remiantis, galima matematiniais metodais apskaičiuoti galimai trūkstamą rievų skaičių ir apytiksliai kirtimo metus, t. y. nurodyti tikėtiną medžio kirtimo laikotarpį.³³ Būtent su tokia situacija susidūrėme datuodami bažnyčios grindų medieną. Tai aptarsime šiame straipsnyje vėliau. Tuo atveju, jeigu nėra išlikusios nė vienos balanos rievės, tikslus datavimas neįmanomas ir nurodyti įmanoma tik anksčiausią tikėtiną datą, po kurios medis buvo nukirstas.³⁴

Taigi, nustatytos datos rodo medžių, kurių mediena naudota statybos reikmėms, laiką. Dažniausiai nu-

26 Vyskupo Ignoto Masalskio Kauno dekanato..., p. 296–297.

27 Ten pat, p. 310–313.

28 Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, min. veik., p. 223.

29 James H. Speer, min. veik., p. 22–23.

30 Michalel G. L. Baillie, min. veik., p. 153.

31 Peder Gjerdrum, Heartwood in relation to age and growth rate in *Pinus sylvestris* L., in: *Scandinavia, Forestry*, 2003, vol. 76 (4), p. 413.

32 Adam M. Taylor, Barbara L. Gartner, Jeffrey J. Morell, Heartwood formation and natural durability – a review, in: *Wood and Fiber Science*, 2002, vol. 34 (4), p. 587.

33 Peder Gjerdrum, Estimating missing sapwood rings in three European gymnosperm species by the heartwood age rule, in: *Dendrochronologia*, 2013, vol. 31, p. 229.

34 lotynų k. *Terminus post quem*.

2 pav. Perdangos balkis virš presbiterijos, datuotas 1572 m. Nuotraukoje matyti medienos mėginių paėmimo grąžtas.

kirsti medžiai pastatams būdavo naudojami iš karto³⁵. Tačiau kartais paruošta mediena būdavo džiovinama kelerius metus.³⁶ Mediena, skirta tapytų paveikslų lentoms, būdavo džiovinama ne mažiau kaip 4–5 metus.³⁷

Skarulių bažnyčios statybai naudotos medienos medžių kirtimo datos rodo bažnyčios statybos laiką ir daugelį bažnyčios rekonstrukcijų. Seniausia mediena, rasta trijuose bažnyčios perdangos balkiuose, kirsta 1572–1574 m. Jie yra perdangos konstrukcijose virš presbiterijos (2 pav.).

Tikėtina, kad pastaroji mediena naujosios mūrinės bažnyčios statyboms panaudota, išardžius senąjį medinį pastatą. Senuosiuose dokumentuose pasakojama legenda, kad Skarulių bažnyčia pastatyta pagal vienos iš Jeruzalės šventovių modelį. Tokiu atveju bažnyčios

statyba negalėjo būti ankstesnė nei 1584 m., kai Andriejus Skorulskis grįžo iš Šventosios žemės, o greičiausiai tik po to, kai perėmė bažnyčios koliatoriaus teises. 1592 m. birželio 29 d. Skaruliuose buvo surašytas aktas (patvirtintas spalio 6 d. Kaune), kuriuo Jonas, Mato sūnus, ir Paulius, Mikalojaus sūnus Gri-nevičius, Petraševičiai perleido bažnyčios ir klebonijos koliatorių teises Andriui, Mykolo sūnui Michnevičiui Skorulskiui ir jo žmonai.³⁸ Taigi naujos mūrinės bažnyčios statyba greičiausia pradėta ne anksčiau nei 1592 m.

Dendrochronologinių tyrimų rezultatai leidžia kvestionuoti ir istoriografijoje įsitvirtinusių bažnyčios statybų pabaigos datą (1620–1622 m.). Perdangos balkių grupei medžiai buvo nukirsti ir panaudoti XVII a. pirmajame dešimtmetyje. Vienas balkis datuotas 1606 m., kitas – 1600 m. (dėl suirusios medienos ir nepatogaus priėjimo imant mėginį nutrupėjo kelios rievės). Matyt, šiai grupei priklauso dar vienas ar du balkiai, kurių paskutinės rievės yra pašalintos apdirbant medieną, todėl jie datuoti ganėtinai plačiame 1594–1622 m. ir 1582–1610 m. datų diapazone. Tačiau 1716 m. bažnyčios vizitacijos akte pastato interjero aprašyme pažymėta, kad ties presbiterijos arka tarp pilorių ant medinės sijos 1606 m. rugpjūčio 21 d. buvo iškelta skulptūrinė Nukryžiuotojo grupė su Sopulingąja Švč. Mergele Marija ir šv. evangelistu Jonu³⁹. Vadinasi, tuo metu mūrinė bažnyčia jau stovėjo, arba bent jau jos skliautai buvo sumūryti. Presbiteriją nuo navų dalies skyrusi medinė sija su Nukryžiuavimo grupe (Nukryžiuotasis, Švč. Mergele Marija ir šv. apaštalas Jonas) buvo faktiškai privalomas XVII a. bažnyčios interjero elementas⁴⁰, nors, atrodo, liturgiškai šios skulptūrinės grupės iškėlimo laikas ir apeigos nebuvo reglamentuotos.

Taigi bažnyčios statybos laiką galima būtų susiaurinti ir apibrėžti 1592–1606 m. laikotarpiu. Tačiau ky-la klausimas, ar tuo metu, XVI a. pab. – XVII a. pr., mūrinės bažnyčios statyba galėjo trukti palyginus to-

35 O. Rackham, W. J. Blair, J. T. Munby, *The thirteenth-century roofs and floor of the Blackfriars Priory at Gloucester*, in: *Medieval Archaeology*, 1978, vol. 22, p. 105–122; Frederick William Bolton Charles, *Marry Charles, Conservation of timber buildings*, London, 1995, p. 46.

36 Jennifer Hillam, *Dendrochronology: guidelines on producing and interpreting dendrochronological dates*, London: English Heritage, 2004, p. 14.

37 J. M. Fletcher, *Tree-ring analysis of panel paintings*, in: B. A. R. *International Series*, vol. 51: *Dendrochronology in Europe*, ed. J. Fletcher, 1978, p. 303–306; D. H. Milesand, D. Haddon-Reece, *List 71-Tree-Ring Dates VA27*, 1996, p. 93–97.

38 XVII–XVIII a. Skarulių bažnyčios dokumentų sąrašas, VUB RS, F. 57-B-53-1302, l. 1.

39 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, BCz, b. 1775 IV, l. 2243.

40 Jovaiša Liudas, *Žemaičių vyskupijos parapinių bažnyčių pastatai XVII a. I pusėje*, in: *Menotyra*, 2006, Nr. 3, p. 6.

kį trumpą – 14-os metų laikotarpį. Galime pateikti keletą panašaus laikotarpio ganėtinai trumpos statybos pavyzdžių. Pavyzdžiui, Nesvyžiuje pagal italų architekto Džiovano Marijos Bernardonio (Giovanni Maria Bernardoni) projektą 1587–1593 m. pastatyta Dievo Kūno bažnyčia, o 1590–1596 m. Šv. Eufemijos bažnyčia ir vienuolynas.⁴¹ Joniškio bažnyčia sumūryta 1601–1605 m. ir šis laikotarpis būtų gerokai trumpesnis, jei ne 1602–1603 m. maras, karas ir lėšų stoka.⁴² Vilniaus jėzuitų Šv. Kazimiero bažnyčia pastatyta 1604–1618 m., tačiau ir čia spartesnei darbų eigai trukdė lėšų stoka.⁴³ Per 16 metų, 1610–1626 m., sumūryta Kruonio unitų cerkvė⁴⁴, o Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčia iškilo per 11 metų (1620–1631 m.).⁴⁵ Todėl galimybe per keturiolika metų pastatydinti mūrinę Skarulių bažnyčią netenka abejoti.

Skarulių bažnyčios priekyje, ties įlipimo anga į rūšį, po didžiuoju altoriumi, yra išlikusios dviejų laikotarpių grindys. Apžiūrėtoje grindų konstrukcijoje

41 Aistė Paliušytė, Nesvyžius, in: *Vadovas po Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, sudarytojos Aistė Paliušytė, Irena Vaišvilaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012, p. 326–329.*

42 Liudas Jovaiša, Joniškio Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios istorija, in: *Lietuvos sakralinė dailė, t. 2: Šiaulių vyskupija, d. 1: Joniškio dekanatas, kn. 1: Balkaičiai-Joniškis, sudarytojos Dalia Vasiūnienė, Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 215.*

43 Neringa Markauskaitė, Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčiai – 400 metų, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, 2004, t. 25, p. 291–294.*

44 Klemensas Čerbulėnas, Kruonio unitų cerkvė, in: *Lietuvos architektūros istorija, t. 1: Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio, red. A. Lagunavičius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1988, p. 280; Jolita Liškevičienė, Kruonis, in: *Vadovas po Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, sudarytojos Aistė Paliušytė, Irena Vaišvilaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012, p. 83.**

45 Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, t. 1: Vilnius, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 433–435; Klemensas Čerbulėnas, R. Jaloveckas, Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčia, in: *Lietuvos architektūros istorija, t. 2: Nuo XVII a. pradžios iki XX a. vidurio, red. A. Lagunavičius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 280.*

3 pav. Arkos statramstis, datuotas 1671 m. Kairėje pusėje – bažnyčios pastogė virš presbiterijos

nėra išlikusių paskutinių rievų, todėl dendrochronologiniu metodu negalima nustatyti tikslios datos, tik datą, po kurios medis buvo nukirstas bei vyko statybos darbai. Atlikti tyrimai rodo, kad grindys įrengtos jau veikiančioje bažnyčioje po 1635 m.

1654–1667 m. karų su Švedija ir Rusija metu Skarulių bažnyčia, kaip ir kitos Lietuvos katalikų bažnyčios, buvo smarkiai nuniokota ir jos materialinei bazei atkurti prireikė ne vieno dešimtmečio.⁴⁶ Iš gautų tyrimų rezultatų paaiškėjo, kad viena bažnyčios rekonstrukcija vyko XVII a. 8-ajame dešimtmetyje. 1670 m. datuotas perdangos balkis, 1671 m. – arkos statramstis (3 pav.).

Ši rekonstrukcija, vykusį po 1656 m. gaisro švedų tvano metu, užsitęsė, nes bažnyčios stogo gegnei mediena buvo kirsta tik 1676 m. (4 pav.). Be to, žinoma,

46 Vaida Kamuntavičienė, Kauno dekanato parapijų padėtis XVII a. antrojoje pusėje, in: *Soter, 2009, t. 30 (58), p. 129, 135.*

4 pav. Gegnė presbiterijos dalyje. Mediena kirsta 1676 m.

kad karo metu nukentėjo ir varpinė. Po karo dvaro savininkas Rapolas Zigmantas Skorulskis pasirūpino nauju varpu (vietoje senojo, sunaikinto per karą), kurį 1670 m. nuliūdino Vilniaus varpų liejikas Jonas Delamarsas.⁴⁷

1714 m. ir 1716 m. datuoti du perdangos balkiai. Nors 1700 m. parapijos vizitacijos akte pažymėta, kad bažnyčios stogas ir skliautai yra geros būklės⁴⁸, jau 1716 m. dviejuose dokumentuose pastebėta, kad skliautuose matomos skilimo žymės ir kad mūrą reikia taisyti.⁴⁹ Kaip tik tuo metu bažnyčios dokumentuose minima kanauninko Aleksandro Skorulskio legacija bažnyčios remontui, tačiau dėl jos buvo kilę problemų ir tuometinis parapijos klebonas šia suma

47 Vidmantas Jankauskas, *min. veik.*, p. 21–22.

48 1700 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, BCz, b. 1775 IV, l. 2429.

49 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, BCz, b. 1775 IV, l. 2243; 1716 m. Skarulių bažnyčios inventoriųs, KAKA, b. 89, l. 215v.

5 pav. Apvalus perdangos statramstis prie užlipimo į pastogę, datuotas 1760 m.

disponuoti negalėjo.⁵⁰ Visgi, nepaisant nesklaidumų, kaip rodo tyrimai, 1714 m. ir 1716 m. kirsta mediena buvo panaudota reikalingiems stogo ir skliautų remonto darbams.

XVIII a. vyko ir daugiau bažnyčios tvarkymo darbų. Kaip rodo tyrimai, 1731 m. keista gegnė, 1756 m. – perdangos balkis, o 1760 m. – perdangos statramstis (5 pav.). Galbūt tai susiję su „neseniai atliktu“ stogo remontu, minimu 1782 m. vizitacijoje,⁵¹ ir atrodo, kad 1781 m. birželio 15 d. gaisras išdegino tik vidaus įrangą, bet nepalietė pastato medinių konstrukcijų. Tikėtina, kad būta ir daugiau stogo rekonstrukcijų, tačiau didžioji dalis gegnių pakeistos neseniai vykusio bažnyčios remonto metu. Antra vertus, šio tyrimo tikslas nebuvo tirti kiekvieną medienos konstrukcinį elementą.

50 BCz, b. 1775 IV, l. 2262; KAKA, b. 89, l. 215v.

51 Vyskupo Ignoto Masalskio Kauno dekanato..., p. 293.

6 pav. Išardyto altoriaus kolonų elementai iš liepos medienos. Skersiniame pjūvyje, trečios nuotraukos apačioje, ketvirtosios nuotraukos viršuje, dešinėje, matyti priklijuoti pušies medienos intarpai.

XIX a. bažnyčia remontuota po 1812 m. karo metu įvykusio gaisro. Perdangos balkis keistas 1817 m. Taip pat tikėtina, kad tuo metu ar netrukus ant apatinių grindų buvo paklotos viršutinės grindys, kurios matomos ir šiandien. Mediena šioms grindims kirsta 1810–1863 m. laikotarpiu.

Bažnyčioje saugomos kadaise išardyto šoninio altoriaus keturios kolonų dalys su drožybos elementais (6 pav.). Joms pagaminti naudota liepos mediena su nedideliais įklijuotais pušies intarpais. Nors ir nėra galimybių detaliau apžiūrėti šiuo metu bažnyčioje esančius altorius, galime daryti prielaidą, kad esami altoriai ar jų dalys irgi pagaminti iš liepos medienos. Kadangi nėra sukurtų liepos medžio rėvių istorinio laikotarpio chronologijų, šiuo metu datuoti minėtas altoriaus dalis nėra galimybių. Galime tik pasakyti, kad buvo pasirinktos šimtametės liepos, kurių amžius siekė net iki 140 m., o kamienai sąlygiškai nebuvo stori, t. y. metinės rievės buvo siauros. Kažin, ar dabar pavyktų aptikti Lietuvoje tokių augančių liepų, kurios būtų apimamos suaugusio žmogaus rankomis ir būtų net 140 m. amžiaus.

IŠVADOS

Atlikti dendrochronologiniai tyrimai rodo, kad Skarulių Šv. Onos bažnyčia pastatyta apie 1592–1606 m. Statybai naudota ir mediena kirsta 1572–1574 m., matyt, išimta iš buvusios medinės Lipnikų (Skarulių) bažnyčios. Ši data rodo ankstesniosios medinės bažnyčios remonto datą, nes mažai tikėtina, jog 1572–1574 m. naujai statyta bažnyčia būtų taip greitai perstatinėjama. Galime teigti, kad Skarulių bažnyčia remontuota bent penkis kartus. Pirmasis remontas įvyko XVII a. 8-ajame dešimtmetyje po karo su švedais ir Maskva. XVIII a. vyko net trys didesni remontai (1714–1716, 1731 ir 1756–1760 m.), o XIX a. fiksuota rekonstrukcija po 1812 m. Prancūzijos–Rusijos karo.

Skarulių Šv. Onos bažnyčios dendrochronologinius tyrimus parėmė Lietuvos kultūros taryba.

Apie straipsnio autorius

Adomas Vitas (g. 1973), dendrochronologas, biomedicinos mokslų daktaras, VDU gamtos mokslų fakulteto mokslo darbuotojas. Mokslinių tyrimų sritys: klimato kaitos poveikis ekosistemoms (dendroklimatologija), subfosilinių medžių tyrimai, medinių pastatų datavimas (dendrochronologija). Yra parašęs per 70 mokslo straipsnių, dalyvavęs daugiau nei 25 tarptautinėse konferencijose.

Gabija Surdokaitė-Vitienė (g. 1974), dailės istorikė, humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos kultūros tyrimų instituto Sakralinio meno paveldo skyriaus mokslo darbuotoja. Mokslinių tyrimų sritys: XVII–XIX a. istorinės tekstilės ir siuvinėjimo raida, XVII–XIX a. Lietuvos bažnytinė dailė (specializacija – Kristaus kančių tematika), Lietuvos religinė liaudies dailė, kryždirbystės istorija. Yra parašiusi monografiją, per 70 mokslo ir mokslo populiarinimo straipsnių Lietuvos ir užsienio spaudoje.